DIN PROBLEMELE ETIMOLOGIEI FRAZEOLOGICE ROMÂNEȘTI *

THEODOR HRISTEA

I. PRECIZĂRI TEORETICE ȘI TERMINOLOGICE

1. Concepută în sensul cel mai larg cu putință, etimologia nu este numai studiul originii și evoluției cuvintelor, cum se afirmă în mod obișnuit. Cînd explicăm nașterea unei locuțiuni sau expresii, cînd stabilim originea unei forme flexionare sau a unei construcții sintactice, cînd arătăm care este proveniența unui morfem derivativ (prefix ori sufix), a unei desinențe (de felul lui *-uri*, *-ule* etc.) sau chiar a unui simplu fonem vocalic ori consonantic (de pildă *ă*, *î* sau *h* din sistemul fonologic al limbii române) facem, de fapt, tot etimologie ori și etimologie în accepția cea mai cuprinzătoare a acestui concept. B. Petriceicu-Hasdeu avea perfectă dreptate atunci cînd afirma că etimologia este „orice derivațiune linguistică" și că ea se aplică „la totalitatea limbei, iar nu numai la cercul curat lexic"[1]. Aceeași idee este cuprinsă și în următoarea întrebare pe care autorul și-o pune în studiul citat: „Astăzi însă, cînd linguistica derivă nu numai cuvintele, ci încă sonurile, formele gramaticale, construcțiunile sintactice, semnificațiunile, orice alt ingredient al limbei, se cuvine, oare, ca «etimologia» să mai rămînă închisă nestrămutat în cercul cel strîmt al «cuvintelor»? (vezi *op. cit.*, p. 14). După opinia lui Hasdeu, „oriunde linguistul nu se mulțumește de a înregistra un fapt, ci caută a stabili raportul între o cauză și un efect, fie pe terenul sonurilor, fie pe al formelor gramaticale, al sintaxei, al semnificațiunilor, al cuvintelor etc.... el face etimologie" *(ibidem*, p. 15). Aceasta fiind concepția lui B.P.

* Pe lîngă abrevierile obișnuite în revistele noastre de specialitate vor mai fi întrebuințate aici următoarele:

BORDAS = Maurice Davau, Marcel Cohen și Maurice Lallemand, *Dictionnaire du français vivant*, Éditions Bordas, Paris—Bruxelles—Montréal, 1972;

LAROUSSE = *Grand Larousse encyclopédique* (en 10 volumes), Paris, 1960—1964, cu un „Supplément" în două volume (1968 și 1975);

LEXIS = *Lexis. Dictionnaire de la langue française*, Paris, Librairie Larousse, 1975;

QUILLET = *Dictionnaire encyclopédique Quillet* (nouvelle édition entièrement remaniée en six volumes), Paris, 1965;

ROBERT = *Dictionnaire alphabétique et analogique de la langue française* par Paul Robert, Paris, 1985;

WEBSTER = *Webster's Third New International Dictionary of the English Language* (Unabridged), G & C. Merriam Company, Publishers — Springfield, Massachusetts, U.S.A., 1976.

[1] Pentru aceste afirmații și pentru detalii referitoare la concepția hasdeiană asupra etimologiei, vezi B. Petriceicu-Hasdeu, *Etymologicum Magnum Romaniae. Dicționarul limbei istorice și poporane a românilor*. (Ediție îngrijită și studiu introductiv de Grigore Brâncuș), București, Editura Minerva, vol. I, 1972, p. 13—24 („Ce este etimologia?").

BDD-A12080 © 1987 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.143 (2026-11-18 20:53:17 UTC)

Hasdeu, nu este de mirare că el vorbește atît despre o *etimologie lexică* (adică „lexicală" sau referitoare la cuvinte), cît și despre o *etimologie fonetică, morfologică, sintactică și* chiar *ideologică* (pentru că se referă la schimbările de sens, care constituie obiectul de cercetare al disciplinei numite, cîndva, i d e o l o g i e sau s e m a s i o l o g i e). Extinzînd și mai mult sfera etimologiei, Hasdeu credea că aceasta ar trebui să înglobeze, de asemenea, „sorgintea unor credințe sau obiceiuri" *(ibidem*, p. 42), însă nu este greu de observat că, de data aceasta, nu mai e vorba despre ceea ce marele învățat numea atît de potrivit „derivațiune linguistică". Acceptînd această idee (asupra căreia nici Hasdeu nu a insistat prea mult), am ieși, de fapt, chiar din limitele mai vaste ale științei limbii, în general. Cît privește așa-zisa „etimologie ideologică", aceasta este implicată în cea lexicală, care stabilește nu numai etimonul imediat ori mai îndepărtat al unui cuvînt, ci urmărește și evoluția semantică a acestuia alături de modificările formale pe care le-a suferit. Termenul de „etimologie ideologică" nu ni se pare, așadar, necesar și nici nu ne amintim să-l mai fi întîlnit la altcineva în afară de B.P. Hasdeu.

2. Dintre ceilalți lingviști români, o concepție largă asupra etimologiei are și acad. Al. Graur, pentru care cercetarea lingvistică istorică înseamnă, în primul rînd, etimologie [2]. După Domnia sa, formarea cuvintelor, studiul schimbărilor de sens, morfologia istorică a oricărei limbi și chiar stabilirea legilor de dezvoltare lingvistică sînt, în ultimă analiză, de neconceput fără recurgerea la etimologie. Avînd în vedere că nici descrierea unei stări de fapte actuale nu se poate face întotdeauna fără a avea în vedere istoria, acad. Al. Graur conchide că „orice lucrare de lingvistică, din orice ramură a științei noastre și cu orice subiect se sprijină, conștient sau nu pe etimologie" (vezi *op. cit.*, p. 7—8). Fără a ne oferi o clasificare de felul celei pe care o întîlnim la B.P. Hasdeu, autorul lasă să se întrevadă că cercetarea etimologică poate avea în vedere nu numai cuvintele sau expresiile, ci și originea unui singur fonem (de pildă *ö* citat la p. 6), apoi proveniența, adeseori multiplă, a unor sufixe, prefixe etc., sau chiar apariția, în limba română, a unui „tip de formule rimate" (discutat în *lucr. cit.* la p. 18—23). În esență, e vorba de „expresii" compuse din două cuvinte care rimează între ele, al doilea termen începînd întotdeauna cu *m* (cf. : *cigă-migă* „fleacuri", *gîră-mîră* „ceartă", *sărac-mărac* „foarte sărac" etc.). Pe baza unui material românesc bogat și a unor fapte balcanice comparabile cu cele din limba noastră, autorul stabilește originea sau „etimologia" turcească a acestui procedeu, pe care îl regăsim și în alte limbi (cum sînt germana, engleza etc.).

Tot o problemă de etimologie (pe care după Hasdeu am putea s-o numim „morfologică") este, desigur, și refacerea, prin analogie, a unui nou singular din forma de plural, care este, de obicei, mult mai mult folosită. Cf. : *sanda* < *sandale* (pluralul lui *sandală* < fr. *sandale*), *copac* < *copaci* (plural identic, la început, cu forma de singular) și multe altele [3].

[2] Cel mai clar este expusă această concepție în „Introducerea" la lucrarea sa *Etimologii românești*, București, Editura Academiei, 1963, p. 5 și urm.

[3] Pentru această problemă (care a fost aproape exhaustiv studiată), vezi, în primul rînd, J. Byck și Al. Graur, *De l'influence du pluriel sur le singulier des noms en roumain*, în BL I (1933), p. 5—48. Pentru alte „forme de singular refăcute de la plural, care interesează atît morfologia, cît și etimologia, vezi paragraful astfel intitulat din lucrarea noastră : *Probleme de etimologie*, București, Editura Științifică, 1968 (p. 326—329).

BDD-A12080 © 1987 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.143 (2026-11-18 20:53:17 UTC)

3. Împărtășind ideea că cercetarea etimologică nu poate fi limitată la originea cuvintelor, modificînd puțin terminologia folosită de Hasdeu și completînd-o cu ceea ce îi lipsește, vom conchide că există tot atîtea diviziuni ale etimologiei cîte compartimente are o limbă. Întrucît *frazeologia* constituie, neîndoielnic, un compartiment lingvistic deosebit atît de vocabular, cît și de sintaxă (lucru care a fost deja demonstrat într-o serie de lucrări anterioare), vom admite, fără rezerve, că există și o etimologie pe care o putem numi *frazeologică*. Denumirea aceasta nu apare nici la Hasdeu și, din cît sîntem informați, nici la alți lingviști români sau străini. Termenul ni se pare, însă, absolut necesar și cît se poate de clar, întrucît conceptul însuși pe care îl denumește constituie o realitate obiectivă și are o sferă precis delimitată. Obiectul de cercetare al etimologiei frazeologice îl constituie o r i g i n e a tuturor unităților frazeologice care există într-o limbă oarecare și care pot fi creații interne ale acesteia ori calcuri și împrumuturi din alte limbi.

Numite încă și *frazeologisme*, *sintagme stabile* sau *îmbinări constante de cuvinte*, așa-zisele *unități frazeologice* se opun atît cuvintelor sau unităților lexicale, cît și *îmbinărilor libere de cuvinte* (care iau naștere în procesul comunicării verbale). Din discuția care urmează (ca și din ceea ce s-a realizat, pînă acum, în acest domeniu [4]) va rezulta, măcar în parte, că problemele etimologiei frazeologice sînt tot atît de numeroase și de complicate ca și problemele *etimologiei lexicale* (numite astfel printr-un pleonasm pe care îl considerăm tolerabil)[5].

II. ETIMOLOGIE MULTIPLĂ FRAZEOLOGICĂ

1. Întrucît definirea conceptelor cu care operăm este o condiție preliminară oricărei cercetări științifice, pare normal să începem și aici discuția cu lămurirea noului concept, creat prin analogie cu cel de *etimologie multiplă lexicală*. Precum se știe, acad. Al Graur a introdus în lingvistică termenul de *etimologie multiplă* și a discutat, pentru prima oară, fenomenul pe care acest termen îl denumește [6]. În ultimele decenii, conceptul în discuție a fost adeseori precizat și îmbogățit (cum rezultă din bibliografia pe care am citat-o cu altă ocazie [7]), dar persistă încă ideea că principiul etimologiei multiple este valabil numai pentru unele cuvinte (în special neologisme) și pentru un număr restrîns de elemente afixale.

[4] Dintre contribuțiile mai importante și relativ recente, vezi în special : Stelian Dumistrăcel, *Lexic românesc. Cuvinte, metafore, expresii*, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1980 (cu o bogată bibliografie) ; Theodor Hristea, *Contribuții la studiul etimologic al frazeologiei românești moderne*, în LR, an. XXVI/1977, nr. 6, p. 587—598, și *Introducere în studiul frazeologiei*, în vol. *Sinteze de limba română* (ediția a III-a), București, Editura Albatros, 1984, p. 134—160. Alte contribuții în acest domeniu vor fi citate mai departe ori vor fi incluse într-o bibliografie pe care o pregătim în prezent și pe care o dorim cît mai cuprinzătoare.

[5] În structura neologismului *etimologie* descoperim, în ultimă analiză, elementul grecesc *lógos* folosit în special cu sensul de „cuvînt", deci ca și *lexis*, care este de aceeași origine și care intră în componența adjectivului *lexical*. Mult mai frapant și deci mai puțin acceptabil ni se pare pleonasmul *cuvînt lexical*, care a pătruns chiar în terminologia lingvistică și care are un caracter aproape internațional (cf. fr. *mot lexical*, engl. *lexical word* etc.).

[6] Vezi Al. Graur, *Etimologie multiplă*, în SCL, I/1950, nr. 1, fasc. 1, p. 22—34. Studiul citat a fost reprodus (cu unele modificări) în volumul *Studii de lingvistică generală. Variantă nouă*, București, Editura Academiei, 1960, p. 67—77.

[7] Vezi Theodor Hristea, *Romanian Vocabulary and Etymology*, în vol. *Current Trends in Romanian Linguistics* (edited by A. Rosetti and Sanda Golopenția Eretescu), București, Editura Academiei, p. 225—228 (subcapitolul „Multiple Etymology").

BDD-A12080 © 1987 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.143 (2026-11-18 20:53:17 UTC)

În realitate, asemenea unităților lexicale sau celor morfematice, și frazeologismele pot fi împrumutate din două ori chiar mai multe limbi, însă acest lucru este, în general, mai greu de dovedit. În sfera frazeologiei, fenomenul este, de bună seamă, mai puțin frecvent decît în domeniul vocabularului, dar cercetările ulterioare ar putea dovedi că exemplele de felul celor discutate aici sînt, totuși, mult mai numeroase decît admitem în prezent și că ele provin, îndeosebi, din terminologia tehnico-științifică în plină proliferare. De unde ne-a venit, spre exemplu, **modul lunar**, o unitate frazeologică arhicunoscută și înregistrată în aproape toate dicționarele noastre mai noi? Dacă am spune că originea ei trebuie căutată exclusiv în fr. *module lunaire*, răspunsul ar fi extrem de simplu, dar, foarte probabil, și simplist. Spre această concluzie ne conduce constatarea că modulul lunar experimentat pentru prima oară în spațiul cosmic a fost aparatul cu care echipajul navei „Apollo 11" a aselenizat. Este foarte adevărat că prin ordinea elementelor lui componente rom. *modul lunar* seamănă cu fr. *module lunaire*, însă el poate fi explicat și prin *lunar module*, care a apărut mai întîi în engleza americană și care provine din *lunar excursion module* (LEM) printr-o simplă scurtare (vezi „Addenda" la WEBSTER, p. 71a, col. 1). Din engleză, frazeologismul în discuție a putut pătrunde în română, însă nu numai prin intermediul francezei, ci chiar direct, devenind, printr-o firească schimbare a topicii, *modul lunar*. Admițînd că această combinație lexicală stabilă ne-a putut veni nu numai din franceză, ci și din limba în care ea a apărut mai întîi, am ținut seama, în primul rînd, de „originea" obiectului sau a noțiunii pe care o denumește unitatea frazeologică respectivă. A proceda în modul arătat aici înseamnă a aplica și în domeniul frazeologiei metoda de cercetare cunoscută în lingvistică sub numele de „cuvinte și lucruri" (după germ. *Wörter und Sachen*)[8].

2. Asemenea cuvintelor simple sau compuse, unitățile frazeologice pot fi nu numai i m p r u m u t a t e din una ori mai multe limbi, ci și c a l c h i a t e după unul sau mai multe modele străine, care nu sînt întotdeauna prea ușor de identificat. Este acesta al doilea aspect fundamental al etimologiei multiple frazeologice, care poate fi ilustrat prin expresia internațională **război rece**. Dacă ținem seama de limba în care a apărut pentru prima oară acest frazeologism, sîntem obligați să pornim de la engl. amer. *cold war* (tradus literal în mai toate idiomurile europene)[9]. Deși nu se poate nega că unii vorbitori români au fost direct influențați de engleză, mult mai firesc este să explicăm această expresie prin limba franceză (ori și prin franceză), care a fost și continuă să rămînă principala noastră furnizoare de neologisme lexicale și frazeologice. În același timp, nu trebuie pierdut din vedere nici faptul extrem de important că cele mai multe atestări ale acestei expresii (înregistrată și în DLR, s. v. *rece*) datează totuși din perioada cînd s-a manifestat asupra limbii noastre influența rusă modernă. În special prin intermediul traducerilor, rom. *război rece* a putut să ia naștere și prin calchierea directă a frazeologismu-

[8] Mai pe larg, vezi pentru această metodă discuția de la Iorgu Iordan, *Lingvistica romanică. Evoluție. Curente. Metode*, București, Editura Academiei, 1962, p. 70—80. Tot o dublă origine sau proveniență admitem și pentru **muzică electronică** (din engl. *electronic music*, fr. *musique electronique*) sau pentru **inseminare artificială** (din engl. *artificial insemination*, fr. *insémination artificielle*), însă spațiul nu ne permite să discutăm mai pe larg aceste două exemple.

[9] Cum a arătat, printre alții, Bruno Migliorini, *The Italian Language*, New York, 1966, p. 492.

BDD-A12080 © 1987 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.143 (2026-11-18 20:53:17 UTC)

lui rusesc *holodnaia voina* (el însuşi mult mai frecvent în perioada la care ne referim). În concluzie, vom spune că o explicaţie etimologică ştiinţifică şi completă a expresiei *război rece* n-ar trebui să ignore nici punctul ei de plecare (adică engl. *cold war*) şi nici cele trei căi prin care ea a putut să apară în limba română [10].

3. Un alt aspect interesant a ceea ce numim „etimologie multiplă frazeologică" va fi ilustrat cu ajutorul locuţiunii adverbiale **cot la cot** „alături, împreună". DA (s.v. *cot*) înregistrează numai expresia *a sta cot la cot cu cineva* (adică „în strînsă cîrdăşie") şi ne oferă o singură atestare din anul 1930 : „Marea finanţă *stă cot la cot* cu nobleţea autentică". După părerea noastră, nu există o expresie *a sta cot la cot*, şi nici *a merge cot la cot*, *a lucra cot la cot*, *a munci cot la cot*, *a se plimba cot la cot* etc. Există numai o locuţiune adverbială *cot la cot*, care intră în combinaţie cu diverse verbe, dar fără a da naştere unor noi unităţi frazeologice cu valoare verbală şi cu o structură mai complexă. Avînd în vedere că loc. adv. *cot la cot* nu este populară şi că nici nu e atestată înainte de secolul al XIX-lea, sîntem îndreptăţiţi s-o considerăm un produs al influenţei franceze. La rigoare, ea ar putea fi explicată pur şi simplu ca un calc frazeologic după fr. *coude à coude*, care, printr-o traducere literală, nu putea deveni, în româneşte, decît *cot la cot*. În principiu, nimic nu ne împiedică să considerăm că au procedat în felul acesta măcar unii vorbitori (sau chiar un singur vorbitor, avînd în vedere că, la originea ei, o inovaţie lingvistică e individuală). Admiţînd un lucru general acceptat şi anume că inovaţiile lingvistice (indiferent de natura lor) pornesc întotdeauna de la un individ, nu excludem prin aceasta posibilitatea ca mai mulţi indivizi să inoveze în aceeaşi direcţie, dar în mod independent unul de altul şi la distanţă în timp sau în spaţiu. Este ceea ce am numit, cîndva, o *inovaţie lingvistică multiplă* (vezi SCL, nr. 4/1958, p. 519). Convingerea noastră este că şi locuţiunea *cot la cot* a putut apărea în limba română pe două căi, adică prin calchierea lui *coude à coude*, dar şi prin împrumutarea locuţiunii sinonime franţuzeşti *côte à côte*, din care nu a fost tradusă decît prepoziţia *à* prin *la*. Cf. şi locuţ. adv. şi adj. *corp la corp* (explicabilă tot în acelaşi fel prin fr. *corps à corps*). Este interesant de remarcat că locuţiunea *côte à côte* a fost şi calchiată de către unii cărturari din secolul trecut. Astfel, B.P. Hasdeu scria „alăturîndu-se *coastă la coastă*" (vezi *op. cit.*, p. 18) traducînd, în mod evident, fiecare element constituent al locuţiunii amintite. Alţi vorbitori au împrumutat, însă, aceeaşi locuţiune franceză şi, cu ocazia împrumutării ei ori după ce ea s-a răspîndit în limbă, au apropiat-o prin etimologie populară de banalul cuvînt românesc *cot*, identic din punct de vedere fonetic cu fr. *côte* „coastă". Teoretic vorbind, nu este exclus ca, în momentul cînd *côte à côte* a fost împrumutat, să fi existat în româneşte *cot la cot* (ca rezultat al calcului după fr. *coude à coude*). În acest caz, etimologia populară s-a putut produce cu şi mai multă uşurinţă, iar forma împrumutată s-a suprapus peste cea calchiată, consolidîndu-i poziţia în limbă. Din păcate, atestările de care dispunem în prezent nu ne permit să facem afirmaţii prea categorice din acest punct de vedere, însă soluţia etimologică pe care o propunem aici ni se pare în sine absolut logică şi prin aceasta incontestabilă.

[10] Pentru *război rece*, ca şi pentru întreaga familie frazeologică a acestui substantiv, vezi, mai pe larg, Theodor Hristea, *Sursele frazeologiei politice din limba română contemporană*, în vol. *Beiträge zur Geschichte des politisch-sozialen Wortschatzes der rumänischen Sprache*, Karl-Marx-Universität, Leipzig, 1977, p. 74—91.

BDD-A12080 © 1987 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.143 (2026-11-18 20:53:17 UTC)

În concluzie, locuțiunea *cot la cot* trebuie explicată atît prin fr. *coude à coude*, cît și prin *côte à côte*, deci prin două surse total diferite, care, în românește, au dus, pînă la urmă, la același rezultat, adică la o singură unitate frazeologică. Dacă am admite pentru *cot la cot* o singură sursă externă (oricare ar fi ea), explicația etimologică ar fi, în mod evident, unilaterală și deci nesatisfăcătoare, pentru că vorbitorii au trebuit să redea în românește atît pe *coude à coude*, cît și pe *côte à côte*. Iată de ce sîntem obligați să admitem și aici un anumit gen de etimologie multiplă, ilustrabil, deocamdată, printr-un singur exemplu [11].

4. Pentru a dovedi că etimologia multiplă frazeologică este o realitate și că ea cunoaște multe aspecte foarte interesante, recurgem la încă un exemplu, care este, într-un fel oarecare, mai complicat decît cel precedent. E vorba de expresia cultă **(o) mare de sînge**, al cărei înțeles este de „baltă de sînge" — cum se spune, de obicei, în limba populară. Dăm un singur citat din opera lui M. Sadoveanu : „În urmă, numai unchesul Mihu se urni din loc, se apropie de boier, îl privi cum zăcea în *balta*-i *de sînge*" [12]. De data aceasta, întrebarea este dacă expresia *(o) mare de sînge* se explică prin traducerea literală și integrală a fr. *(une) mer de sang* sau e un calc frazeologic parțial după o altă expresie sinonimă, care există în limba franceză și care este *(une) mare de sang*. Ca și în cazul locuțiunii adverbiale *cot la cot*, limba prin care trebuie explicată expresia *mare de sînge* este în mod cert una singură, și anume franceza, dar etimoanele ei sînt (ori pot fi) două, din care cauză și această unitate frazeologică o discutăm tot în cadrul etimologiei multiple.

Posibilitatea ca *mare de sînge* să fie un calc după fr. *mer de sang* [13] nu poate fi respinsă din cel puțin două motive : mai întîi pentru că substantivul *mer* „vastă întindere de apă sărată" se folosește și cu sensul figurat de „mare cantitate dintr-un lichid sau dintr-un lucru oarecare" (cf. : *une mer de mots*, *une mer de sable* etc.), iar, în al doilea rînd, pentru că există și alte îmbinări lexicale constante care fac parte din familia frazeologică a fr. *mer* și care au fost, de asemenea, calchiate în limba română. Ne referim la : *rău de mare* (după *mal de mer*), *stea de mare* (după *étoile de mer*) sau chiar *mare de nisip*, care figurează în cîteva dicționare românești cu sensul de „deșert de nisip" (după fr. *mer de sable*) [14]. În favoarea ideii că expresia *mare de sînge* a putut fi calchiată după fr.

[11] La întrebarea dacă vorbitorii români au făcut cunoștință mai întîi cu fr. *coude à coude* ori cu fr. *côte à côte* este greu de răspuns și nici nu are prea mare importanță pentru discuția noastră. Important este numai rezultatul final la care s-a putut ajunge pe două căi diferite, dar convergente. Din dicționarele franțuzești consultate (vezi BORDAS, LAROUSSE, LEXIS, QUILLET, ROBERT etc.), rezultă că locuțiunea *côte à côte* nu este mult mai frecventă decît *coude à coude*, care cunoaște, în plus, și o întrebuințare substantivală *(un coude à coude fraternel, un coude à coude réconfortant* etc.).

[12] Vezi Mihail Sadoveanu, *Neamul Șoimăreștilor*, București, Editura Cartea Românească, 1980, p. 210.

[13] Pentru care vezi LEXIS, p. 1086, col. 1, și *Dictionnaire Quillet de la langue française*, Paris, 1956, vol. II, p. 1172, col. 2, (s.v. *mer*). În alte dicționare franțuzești, aceeași expresie este înregistrată s.v. *sang* (ca în LAROUSSE, vol. 7, p. 261, col. 2, unde se dă și următorul citat din Voltaire : „C'est dans *des mers de sang* qu'on a noyé l'idole du pouvoir despotique"). Pentru aceeași expresie, vezi, de asemenea, *Larousse du XXe siècle* (en six volumes), Paris, 1928, tom. IV, p. 673, col. 2.

[14] Ultima combinație frazeologică apare, de exemplu, în CADE (p. 749, col. 1) și la Scriban (în DLR, p. 775, col. 1).

BDD-A12080 © 1987 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.143 (2026-11-18 20:53:17 UTC)

mer de sang pledează și existența expresiei *baie de sînge* (explicabilă tot prin franceză, unde există *bain de sang*).

Oricît de surprinzător ar părea, fr. *mer de sang* se folosește, totuși, mai puțin decît expresia sinonimă *mare de sang*, al cărei prim element component înseamnă : „mică întindere de apă puțin profundă care stagnează ; baltă, băltoacă, mlaștină", iar (prin extensiune) și „mare cantitate de lichid răspîndit pe sol" (cf. ROBERT, p. 1153, col. 1). În QUILLET (s.v. *mare*), expresia citată este chiar definită : „une grande quantité de sang répandue sur le sol". S-ar mai putea adăuga că aceeași expresie se aude la radio și se întîlnește adesea în presa franceză actuală, ceea ce ar fi o dovadă în plus că ea este mai frecventă decît *mer de sang* [15].

O foarte elementară logică ne obligă să admitem că, în timp ce unii vorbitori de limbă română au făcut cunoștință cu fr. *mer de sang*, *bain de sang* etc., alții au luat cunoștință de existența lui *mare de sang*. Prin calchierea acestor două expresii sinonime, dar total diferite în limba franceză, s-a putut ajunge, în românește, la același unic rezultat, care este expresia *mare de sînge*. După cum se poate ușor observa, *mer de sang* a devenit *mare de sînge* prin calc frazeologic total, în timp ce redarea lui *mare de sang* prin corespondent românesc constituie un calc frazeologic parțial, întrucît a fost tradus numai *sang* prin *sînge*, iar *mare* a rămas așa cum era (adică a fost împrumutat). La obiecția că fr. *mare* (de genul feminin) ar fi trebuit să devină în românește **mară* se pot aduce două contraargumente, care nu pot fi trecute cu vederea. Primul se referă la faptul că multe neologisme împrumutate din franceză au pătruns în română pe cale scrisă, ceea ce a dus la păstrarea aspectului lor grafic și la pronunțarea acestora așa cum ele se ortografiază în limba de origine (de pildă : *convoi*, *carapace*, *morse*, *raid*, *sergent* etc.). Al doilea contraargument, mult mai serios, trebuie căutat în faptul că în chiar procesul calchierii parțiale a intervenit etimologia populară, care a dus la confundarea fr. *mare* cu rom. *mare*. Această confuzie a fost favorizată de faptul că cele două cuvinte erau identice sub raport grafic și destul de asemănătoare ca sens, dacă ne gîndim că substantivul românesc *mare* înseamnă și „mulțime nesfîrșită, cantitate foarte mare" etc. (cf. DLR, s.v. *mare* (2), p. 125, col. 1). Ceea ce a mai putut facilita confundarea fr. *mare* cu rom. *mare* a fost, probabil, însăși existența, în limba română, a expresiei *mare de sînge*, rezultată, la început, exclusiv din calchierea lui *mer de sang*. În momentul în care unii vorbitori au făcut cunoștință și cu *mare de sang*, ei nu l-au mai „adaptat" pe *mare*, transformîndu-l în **mară*, ci l-au tradus prin *mare*, fiindcă sensul celor două expresii era foarte apropiat. Din cît ne-am putut da seama (în urma unei anchete mult prea sumare), toți cei care folosesc ori numai cunosc expresia *mare de sînge* o pun în legătură cu *mare* „întindere imensă de apă" (lat. *mare*, *-is*). În măsura în care expresia aceasta se explică și prin fr. *mare de sang*, relația amintită e falsă din punct de vedere științific și ea nu se poate explica decît prin etimologie populară. În același timp, ea este și corectă sau naturală dacă *mare de sînge* a apărut în primul rînd ca o traducere a fr. *mer de sang*, cum înclinăm să credem. Din cauza insuficienței atestărilor, e totuși greu de stabilit cu precizie care dintre cele două expresii franțuzești

[15] Pentru o atestare, vezi cotidianul „Lyon Matin", nr. 1967 din 11 august 1986, p. 1, unde se poate citi : „La femme et l'autre homme étaient enchaînés dans une *mare de sang*" (în articolul : „Triple meurtre dans un hôtel").

BDD-A12080 © 1987 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.143 (2026-11-18 20:53:17 UTC)

(mer de sang și *mare de sang)* a fost calchiată mai întîi în românește. Ceea ce ni se pare neîndoielnic (sau, în orice caz, foarte normal) e numai faptul că rom. *mare de sînge* se explică prin ambele expresii franțuzești atît de asemănătoare ca formă și ca sens. Cum prima dintre ele (adică *mer de sang)* este mai veche, iar a doua (deci *mare de sang)* este mai frecventă (cel puțin în franceza contemporană), ni se pare firesc ca amîndouă să fie admise ca „etimoane" ale expresiei românești. Dacă am admite că *mare de sînge* provine numai din prima sau numai din a doua expresie franțuzească, explicația etimologică ar fi și de data aceasta arbitrară și unilaterală. În încheiere adăugăm că, oricît de paradoxal ar părea, cele două explicații nu se exclud, ci, dimpotrivă, se întregesc reciproc.

5. Un ultim aspect al etimologiei multiple frazeologice îl ilustrăm cu ajutorul locuțiunilor adverbiale **de obicei** și **ca de obicei**, pe care nu le-am înregistrat niciodată în vorbirea populară. Avem convingerea că ele sînt inovații apărute în limba literară și că se explică tot prin calc după modele franțuzești. Spre această concluzie ne conduc cele peste 20 de atestări de care dispunem și care provin, în cea mai mare parte, din DLR sau din alte dicționare. Scriitorii la care apar au trăit în a doua jumătate a secolului al XIX-lea și în primele decenii ale veacului al XX-lea, așadar în plină epocă de manifestare a influenței franceze. Modelele franțuzești imitate sînt *de coutume* și *d'habitude* (pentru *de obicei*), iar *come de coutume* și *comme d'habitude* (pentru locuțiunea adverbială *ca de obicei)*. Dacă aceste două locuțiuni au început, cumva, să se folosească sporadic și în vorbirea populară, prezența lor acolo nu poate fi explicată decît prin influența firească și crescîndă a limbii literare.

III. CALCURI FRAZEOLOGICE TOTALE ȘI PARȚIALE

1. În continuare ne vom concentra atenția tot asupra unor frazeologisme care provin din limba franceză și care se explică prin calc frazeologic total sau parțial. Din discuția care urmează (și pe care o vom continua cu alte prilejuri) va rezulta pînă la evidență că, mai ales în domeniul frazeologiei românești, influența franceză a fost mult mai puternică decît se admite îndeobște, însă ea nu a fost încă studiată exhaustiv și cu rigoarea științifică necesară. Că aceasta este realitatea o dovedește, printre altele, chiar și cea mai cuprinzătoare dintre contribuțiile consacrate influenței franceze asupra limbii române, intitulată *L'influence du français sur le roumain. (Vocabulaire et syntaxe)*, Dijon, 1973, de Ana Goldiș Poalelungi. Deși impresionantă prin dimensiunile ei (472 de pagini), precum și prin bogatul material pe care îl conține, lucrarea citată e susceptibilă de multe și foarte serioase obiecții. Nu le vom aminti însă pe toate, întrucît ar fi nevoie de prea mult spațiu, iar unele dintre aceste obiecții — posibile sau chiar perfect îndreptățite — nu au o prea strînsă legătură cu problema de care ne ocupăm.

2. Ceea ce trebuie respins din capul locului este frecventul amestec al celor două tipuri de unități (l e x i c a l e și f r a z e o l o g i c e), ca o consecință a faptului că autoarea include frazeologia în vocabular. Și mai surprinzător, într-un fel oarecare, e faptul că nu sînt separate cu grijă frazeologismele *împrumutate* de cele care sînt un produs al calcului fra-

BDD-A12080 © 1987 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.143 (2026-11-18 20:53:17 UTC)

zeologic (total ori parțial). Recomandînd insistent o asemenea distincție [16], avem în vedere mulțimea faptelor de felul lui : *acid boric* (p. 200), *agent secret* (p. 230), *cabinet dentar* (p. 230), *corp diplomatic* (p. 232), *grup nominal* (p. 203), *mandat telegrafic* (p. 231), *sergent major* (p. 248), *șef de cabinet* (p. 230) și multe altele, care au în franceză o formă identică sau foarte asemănătoare cu cea românească și pe care trebuie să le opunem calcurilor frazeologice extrem de numeroase, dar nesatisfăcător clasificate în lucrarea la care ne referim. Chiar dacă au aceeași structură (și anume : *subst. + adj.*), *apă tare*, care e un calc frazeologic după *eau forte*, nu poate sta alături de *climat politic* (p. 247), un simplu și evident împrumut din fr. *climat politique*.

O altă deosebire care trebuie neapărat făcută (chiar dacă nu e întotdeauna simplă) este între *unitățile frazeologice* și *cuvintele compuse*. Nefiind prea mult preocupată nici de această distincție, Ana Goldiș Poalelungi îl trece, spre exemplu, pe *câine-lup* printre unitățile frazeologice și îl discută în capitolul „Calques phraséologiques", arătînd că este format după fr. *chien-loup* (p. 241). De fapt, atît în română, cît și în franceză, cuvîntul este considerat un compus și același statut îl are el în engleză *(wolf-dog)*, unde a apărut pentru prima oară. Și mai evidentă este compunerea în cazul lui *clarvăzător* (scris de autoare în două cuvinte : *clar văzător*, p. 250) și interpretat ca un calc frazeologic după fr. *clair voyant* (sic !). Nici *nou-născut*, *surdomut* sau *clarobscur* (p. 250—251) nu au ce căuta printre calcurile frazeologice, deși ele sînt, într-adevăr, formate după modele franțuzești (*nouveau-né*, *sourd-muet* și *clair-obscur*). Fiind indiscutabil cuvinte compuse atît în română, cît și în franceză, locul lor este printre „calcurile lexicale de structură" (p. 218—224) — un subcapitol susceptibil și el de unele corectări și completări, pe care le vom face cu alt prilej.

O altă observație care se impune are în vedere principiul *etimologiei multiple*, valabil, după cum am văzut, și pentru unele frazeologisme. Astfel, *război rece* (înregistrat la p. 248) nu poate fi considerat exclusiv un produs al influenței franceze (după *guerre froide*) din motivele pe care le-am arătat la p. 126—127. În aceeași ordine de idei am putea adăuga că nici *constituent imediat*, care e un împrumut, nu trebuie considerat un simplu „neologism de origine franceză" (cum se admite la p. 203, unde se trimite numai la fr. *constituent immediat)*. Avînd în vedere că acest concept a apărut mai întîi în lingvistica americană (ca o creație a lui Leonard Bloomfield), nu vom ezita să admitem că, prin intermediul unor lucrări de specialitate, engl. *immediate constituent* a putut pătrunde și direct în limba română, devenind *constituent imediat* printr-o firească schimbare de topică. Principiul în discuție nu-i este, însă, prea clar autoarei nici chiar cînd el se referă exclusiv la cuvinte, iar o dovadă în acest sens este surprinzătoarea confuzie care se face la p. 226 între e t i m o l o g i a m u l t i p l ă și e t i m o l o g i a c o l e c t i v ă [17].

[16] Pe care am făcut-o mai pe larg în *Sinteze de limba română* (ediția a III-a), București, Editura Albatros, 1984, p. 149—151, și în articolul *Frazeologia și importanța ei pentru studiul limbii române*, în „Limbă și literatură", vol. I, 1984, p. 9—11. Aici se precizează că, în cazul împrumuturilor, acestea provin **din** franceză, iar cînd e vorba de calcuri se arată că ele sînt formații **după** franceză (indicîndu-se, de fiecare dată, modelul imitat).

[17] Iată ce putem citi aici în legătură cu originea lui *apeduct*, care a cunoscut, cîndva, și varianta *apeduce* (întîlnită de autoare în texte traduse din franceză la începutul secolului al XIX-lea : „*aqueduc — apeducele*, ensuite *apeduct*. Si la forme du singulier pose le problème

BDD-A12080 © 1987 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.143 (2026-11-18 20:53:17 UTC)

Ultima și, într-un fel oarecare, cea mai serioasă obiecție se referă la conceptul de *unitate frazeologică*, așa cum este el înțeles în cea mai importantă dintre lucrările consacrate influenței franceze asupra limbii române. Precizările care urmează sînt absolut necesare, întrucît cine nu înțelege cum trebuie conceptul de *unitate frazeologică* nu va înțelege nici pe cel de *calc frazeologic* și *lexico-frazeologic* (cum i-am spus pentru prima oară în „Romanoslavica", XII/1965, p. 323). Dacă examinăm numai lista de la p. 204 (care conține „neologisme și calcuri din domeniul justiției"), constatăm că, alături de exemple corecte și bine alese, figurează cîteva „frazeologisme" ca : *argument bine fundat* (după fr. *argument bien fondé*), *conform normelor în vigoare* (fr. *conformément aux normes en vigueur*), *clauzele testamentului* (fr. *les clauses du testament*) sau *tentativă de furt* (fr. *tentative de vol*). După părerea noastră, în toate aceste cazuri avem de a face cu simple traduceri ale unor îmbinări libere de cuvinte, care nu pot fi puse pe același plan cu *combinațiile lexicale stabile*, fiindcă acestea din urmă exprimă o singură noțiune sau „idee", sînt simțite ca unități gramaticale și semantice și sînt „consacrate de uz" în urma frecventei lor întrebuințări. Că *tentativă de furt*, spre exemplu, nu este o unitate frazeologică ne-o dovedește posibilitatea primului element al acestei sintagme de a se combina cu multe alte substantive, dînd naștere unor îmbinări sintactice similare ca structură și la fel de puțin închegate din punct de vedere semantic : *tentativă de spargere*, *tentativă de viol*, *tentativă de sinucidere*, *tentativă de evadare*, *tentativă de (auto)depășire*, *tentativă de conciliere*, *tentativă de asasinat* ș.a.m.d. Am putea cita cel puțin 20 de substantive care intră în combinație cu adjectivul *major* pentru a dovedi că nici *aspect major* nu este o unitate frazeologică (așa cum este ea considerată la p. 247). Aceeași afirmație este valabilă pentru zeci de alte exemple, dintre care citățm : *a avea timpul necesar pentru a* (fr. *avoir le temps nécessaire pour*, p. 254), *aceasta rezultă din faptul că* (fr. *cela résulte du fait que*, p. 265), *în plin centru al orașului* (fr. *en plein centre de la ville*, p. 270), *o problemă de acest gen* (fr. *un problème de ce genre*, p. 273), *a nu putea rămîne indiferent la* (fr. *ne pas pouvoir rester indifférent à . . .*, p. 263), *totul e în ordine/regulă* (fr. *tout est en règle*, p. 273) și altele, care arată cît de puțin familiarizați sînt unii cercetători cu problemele și conceptele de bază ale frazeologiei.

La un examen mai atent al „faptelor" citate nu este greu de observat că în ultimul exemplu, de pildă, există, într-adevăr, o unitate frazeologică, dar ea nu este *totul e în ordine* (sau *în regulă*), ci pur și simplu *a fi în regulă*, care calchiază fr. *être en règle* (pentru care vezi LEXIS, p. 1516, col. 2, și ROBERT, p. 1644 col. 2, s. v. *règle*).

d'une étymologie collective (française, latine, éventuellement italienne) la forme du pluriel *ape (duct)* peut s'expliquer par le lat. *oquaeductus*" (p. 226) ! În lucrarea citată, care a primit „girul" unor reputați profesori străini, mai există și alte erori care țin de etimologia lexicală și care ni se par cu totul elementare. Astfel, *dejun* nu poate proveni din fr. *déjeuner* (cum se admite la p. 209), ci este un postverbal din *dejuna* (fr. *déjeuner*) ; *cazarmă* nu se explică prin fr. *caserne* (ca la p. 205), ci neîndoielnic prin rus. *kazarma* ; *fidanțoți* este pluralul lui *fidanțat* (< it. *fidanzato*), nu un neologism de origine franceză „impropriu adoptat" (cum este el considerat la p. 173) ; *monedă* este din ngr. *monéda*, nu din fr. *monnaie* (etimon admis la p. 80). Și mai ciudată este etimologia lui *picaj*, despre care aflăm că vine din fr. *piquage* (p. 206), deși acesta e un derivat de la verbul *piquer* „a înțepa, a împunge, a da la mașină" și înseamnă „acțiunea de a coase la mașină" sau „cusătură la mșină", „tighel", „tighelire" etc. Lui *picaj* îi corespunde în franceză *piqué* (de la care s-a format neologismul românesc prin adăugarea sufixului *-aj*).

BDD-A12080 © 1987 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.143 (2026-11-18 20:53:17 UTC)

3. Cînd sînt traduse literal toate elementele componente ale unei unități frazeologice străine, calcul este, desigur, total sau integral. Citățm doar cîteva exemple din mulțimea faptelor de care dispunem : **a avea remușcări** (după fr. *avoir des remords*), **a merge la inimă** (după fr. *aller au cœur*), **a se dărui trup și suflet** (după fr. *se donner corps et âme*), **a fi cusut cu ață albă** (după fr. *être cousu de fil blanc*), **a fi tras la patru ace** (după fr. *être tiré à quatre épingles*) sau **a scrie ca o pisică** (după *écrire comme un chat*). Ultima expresie poate părea oricui ilogică, avînd în vedere că pisica (asemenea oricărui animal) nu e capabilă să scrie nici chiar de o manieră ilizibilă. Dicționarele limbii franceze nu ignorează această expresie, dar nici nu arată cum a luat ea naștere. Este meritul lui Pierre Guiraud de a fi explicat-o convingător precizînd că, în argoul francez modern, *chat* „pisică" înseamnă și „grefier" (vezi *Les locutions françaises*, 5ème édition, Paris, P.U.F., 1980, p. 94). Cum există și unii grefieri care scriu urît, adică ilizibil, *écrire comme un chat* a ajuns să însemne, de fapt, „a scrie ca un grefier". Numai în urma acestei precizări comparația conținută în expresia de mai sus devine „transparentă" sau inteligibilă și pentru vorbitorul de limba română.

4. O altă expresie pe care o datorăm argoului francez și care, de data aceasta, se explică prin calc frazeologic p a r ț i a l, este *a trage chiulul* (după *tirer au cul*). Din păcate, cei mai mulți lexicografi români nu sînt de acord cu originea franțuzească a acestei expresii (admisă numai în DEX, s.v. *chiul*), așa că reluarea discuției începute în 1937 și încercarea de a lămuri definitiv o etimologie controversată se impun cu necesitate [18]. Ceea ce mai face imperios necesară o astfel de discuție este și faptul că cei mai avizați turcologi români din trecut și de astăzi consideră că *chiul* este extras din **chiul***angiu* (care, la rîndul lui, este considerat un împrumut de origine turcească). Această părere a fost pusă în circulație de către Lazăr Șăineanu (vezi ȘIO, vol. II, p. 117—118) și a fost acceptată recent de Emil Suciu în teza sa de doctorat, condusă de Vladimir Drimba, și intitulată *Influența turcă asupra limbii române* (București, 1984, p. 55, 105 și 173). În mod foarte ciudat, Lazăr Șăineanu îl glosează pe *chiulangiu* prin „cel care trage chiuluri", ceea ce este corect, însă nu-l separă de *chiulhangiu* „cel ce încălzește baia" (dedus din turc. *külhanğy* „qui chauffe le bain"). Admițînd că, formal, *chiulangiu* s-ar putea explica din *chiulhangiu*, diferența de sens între primul și al doilea cuvînt este așa de mare, încît explicația lui Șăineanu trebuie respinsă fără nici o rezervă.

La fel de neconvingătoare este și părerea lui August Scriban (vezi DLR, p. 275, col. 1), pentru care *chiul* este o variantă scurtată a lui *chiulaf*, care ne-a venit, într-adevăr, din turcă (< *külâh*) și care denumea „un fel de căciulă turcească asemenea ișlicului" (vezi ȘIO și DA, s.v.). De la *külâh* a fost derivat, în turcă, < *ülâhcı* „fabricant sau vînzător de asemenea căciuli", iar (printr-o evoluție semantică posibilă) și „șarlatan", pentru că mulți dintre acești vînzători erau necinstiți. Scriban merge pînă acolo încît nu-l glosează pe *chiulangiu* prin „persoană care trage chiulul", deci se sustrage de la o datorie, ci prin „vînzător de căciuli, șarlatan" și (fam.)

[18] Cel care a discutat primul expresia de care ne ocupăm aici a fost E. Lange-Kowal, într-o notă intitulată *Asupra redării sunetului francez ü în limba română*, în „Grai și suflet", vol. VII, 1937, p. 296—300. Existența expresiei *tirer au cul* în argoul militar francez i-a fost semnalată autorului de către Alexandru Vasiliu, fost asistent universitar la Facultatea de Litere din București (vezi precizarea de la p. 299).

BDD-A12080 © 1987 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.143 (2026-11-18 20:53:17 UTC)

„chilipirgiu, înşelător ordinar". Este de remarcat că nu există în dicţionarele noastre măcar un citat în care *chiulangiu* să apară folosit cu sensul presupusului său etimon turcesc, adică al lui *külâhcı* (scris de Scriban şi de alţii *külahğy)*. Prin urmare, criteriul semantic al etimologiei rămîne şi de data aceasta complet nesatisfăcut. De aceea este de mirare că atît Al. Cioranescu (DER, p. 177, col. 17), cît şi DA (s.v. *chiulangiu)* au acceptat explicaţia vulnerabilă a lui August Scriban. Etimologia dată de E. Lange-Kowal lui *a trage chiulul* este incomparabil mai convingătoare decît a lui Lazăr Şăineanu şi A. Scriban, însă autorul nu a adus în sprijinul ei toate dovezile posibile şi necesare. Pe de altă parte, acelaşi E. Lange-Kowal a greşit profund considerînd că „Şăineanu a dat etimologia foarte plauzibilă a lui *chiulangiu*" (în ŞIO, II, p. 117). După părerea noastră, legătura formală şi semantică (deci etimologică) dintre *a trage chiulul*, *chiulangiu* şi *a chiuli* este atît de evidentă, încît orice încercare de a o mai demonstra pare absolut de prisos.

În legătură cu etimologia acestui cuvînt s-a pronunţat de două ori şi acad. Al. Graur, opinînd, în cele din urmă, că expresia românească *a trage chiulul* nu poate fi separată de fr. *tirer au cul* (vezi BL, XIV/1946, p. 107). Fără s-o afirme direct, autorul respinge implicit ideea că *chiul* ar fi refăcut din *chiulangiu* (cum se mai afirmă în DLRM şi MDE_2, s.v.). Judecînd după atestările din ŞIO şi din DA (s.v.), *chiul* este mai vechi în limbă şi mai frecvent decît *chiulangiu*, aşa că el nu putea fi extras prin derivare inversă sau regresivă din acesta din urmă (cum se admite şi în disertaţia citată a lui Emil Suciu la p. 173). Este mult mai normal ca *chiulangiu* să fie derivat de la *chiul* cu ajutorul variantei *-angiu* a sufixului *-giu* (aceeaşi ca şi în *moftangiu*<*moft)* [19]. O altă obiecţie foarte serioasă care se poate aduce împotriva etimologiei acceptate de turcologii noştri este că *chiul* şi *chiulangiu* au apărut în limba română după ce influenţa turcă a încetat de a se mai manifesta. Folosit numai în structura expresiei *a trage chiulul*, cuvîntul de care ne ocupăm apare atestat pentru prima oară la I.L. Caragiale, din ale cărui *Momente* (publicate în 1901) DA citează: „Doftoraşul, plictisit...se hotărî să recurgă la un subterfugiu, la aceea ce... în argotul studenţesc se numeşte un *chiul*" (*Momente*, p. 88). Iată şi un alt citat tot din opera lui I.L. Caragiale: „Ai văzut cum *ţi-a tras chiulul?*". Celelalte citate de care dispunem sînt tot pentru *a trage chiulul* şi numai cîteva, mai tîrzii, pentru *chiulangiu* şi verbul *a chiuli* (un derivat postsintagmatic sau postlocuţional de la expresia citată). Aceasta fiind situaţia, nu ne rămîne decît să admitem că la început s-a spus exclusiv *a trage chiulul* şi că această expresie argotică (cel puţin iniţial) este un calc frazeologic parţial după expresia franţuzească *tirer au cul*, care are o structură similară şi care înseamnă „a lucra pe îndelete", „a munci cît mai puţin posibil şi fără energie"; „a se sustrage de la lucru"; „a simula munca" etc. (cum ne informează mai multe dicţionare ale limbii franceze [20]). O astfel de etimologie (pe care am indicat-o şi în

[19] Teoretic vorbind, ar fi posibilă derivarea lui *chiulangiu* chiar de la a *chiuli*, avînd în vedere că sufixul *-giu* se adaugă (mult mai rar) şi la teme verbale. Cf. *pilangiu* „om beţiv" „alcoolic" (<*pili* + suf. *-angiu)* sau *reclamagiu* (<*reclama*+suf.*-giu*). Atestările existente în dicţionare arată, însă, că verbul *chiuli* este mai nou în limbă decît substantivul *chiulangiu*, aşa că rămîne valabilă derivarea acestuia din urmă de la subst. *chiul* + *-angiu* (o variantă a sufixului *-giu)*.

[20] Într-unul dintre aceste dicţionare (şi anume în ROBERT, p. 435, col. 1) se face chiar precizarea că *tirer au cul* aparţine argoului militar. Aceeaşi informaţie ne-o furnizează şi L. Sainéan în *Le langage parisien a XIXe siècle* (Paris, 1920, p. 141), unde se menţionează că e vorba de „a trage chiulul serviciului militar" — sens mult lărgit în interiorul limbii române.

BDD-A12080 © 1987 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.143 (2026-11-18 20:53:17 UTC)

DEX, s.v. *chiul)* satisface nu numai criteriul formal și semantic, dar și pe cel cronologic. Rămînînd la mai vechea soluție etimologică (în mod evident forțată), nu vedem cum s-ar putea explica un împrumut lexical din turcă la începutul veacului al XX-lea sau, în cel mai bun caz, la sfîrșitul secolului trecut, cînd dispăruseră toate condițiile care au favorizat manifestarea influenței turcești asupra limbii române.

Expresia *a trage chiulul*, ca și celelalte fapte pe care le-am discutat aici, arată că atît în domeniul influenței franceze, cît și al frazeologiei, în general, sînt încă foarte multe de spus, de precizat și de rectificat.

Decembrie 1986

Facultatea de Filologie
București, str. Edgar Quinet, nr. 5—7

BDD-A12080 © 1987 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.143 (2026-11-18 20:53:17 UTC)